

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ**

Ю. М. БАЖАЛ

МАКРОЕКОНОМІКА

Конспект лекцій

Навчальний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 051 «Економіка» для підготовки до Єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ) на магістерські програми згідно з Наказом МОН України від 15.03.2023 р. № 276

**Київ
2024**

УДК 330.101.541:339.9(075.8)

*Рекомендовано до друку згідно з ухвалою кафедри економічної теорії
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
(протокол №2 від 18 лютого 2024 року)*

Рецензенти :

Шевченко О. О., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Біла І.С., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Бажал Ю. М.

Макроекономіка. Конспект лекцій : навч. посіб. / Ю.М. Бажал. Національний
університет «Києво-Могилянська академія». – Електрон. дані. – Київ : НаУКМА, 2024.
– 41 с.

Навчальний посібник містить конспект лекцій оглядового курсу з дисципліни «Макроекономіка», зміст якого відповідає структурі розділу 2 Програми предметного тесту з економіки та міжнародної економіки єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ) для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» (затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 11.02.2022 р. №153). За цією програмою проводилось ЄФВВ у 2023 році згідно з Наказом МОН України від 15.03.2023 р. № 276.

Для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 051 «Економіка».

УДК 330.101.541:339.9(075.8)

© Бажал Ю. М., 2024

© НаУКМА, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
1. Макроекономічні показники в системі національних рахунків.	5
1.1. Основні показники системи національних рахунків та методи їх визначення: Валовий внутрішній продукт (ВВП), Валовий національний продукт (ВНП), Чистий внутрішній продукт (ЧВП), Національний дохід (НД). Три методи обчислення ВВП.	5
1.2. Індекси цін та їх види. Індекс споживчих цін (ІСЦ). Номінальний та реальний ВВП. Дефлятор ВВП. Зведення номінального до реального ВВП. Інфлювання і дефлювання.....	7
1.3. Кейнсіанські функції споживання та заощадження. Гранична схильність до споживання та до заощадження. Чинники споживання та заощадження.	8
1.4. Суть та види інвестицій (валові і чисті); реальні і фінансові; короткострокові та довгострокові; прямі і портфельні; венчурні і безризикові). Автономні і похідні (індуковані) інвестиції. Мультиплікатор інвестицій.....	10
1.5. Сукупні видатки. Рівноважний рівень ВВП. Кейнсіанський хрест. Мультиплікатор податків. Інфляційний і рецесійний розриви.	12
2. Сукупний попит і сукупна пропозиція.	15
2.1. Сукупний попит: суть та структура. Цінові та нецінові чинники впливу на сукупний попит. Крива сукупного попиту та її переміщення.....	15
2.2. Сукупна пропозиція: суть та чинники впливу. Крива сукупної пропозиції та її переміщення. Сукупна пропозиція в короткостроковому та довгостроковому періодах.....	16
2.3. Рівновага сукупного попиту та сукупної пропозиції в короткому та довгому періодах.	18
3. Макроекономічна нестабільність.	19
3.1. Діловий цикл та його фази (спад, дно, піднесення, вершина). Причини економічних коливань. Малі, середні та довгі цикли.	19
3.2. Інфляція: суть, причини виникнення, види та соціально-економічні наслідки.....	21
3.3. Антиінфляційна політика: суть та види (активна, пасивна).....	22
3.4. Безробіття та його види (структурне, фрикційне, циклічне). Природна норма безробіття. Рівень безробіття.....	23
4. Грошовий ринок та банківська система. Монетарна політика держави.	25
4.1. Грошовий ринок та його агрегати.....	25
4.2. Попит на гроші. Пропозиція грошей. Простий депозитний мультиплікатор. Рівновага на грошовому ринку.....	27
4.3. Монетарна політика: суть, цілі та види.	32
5. Фіскальна політика: суть, види (дискреційна та недискреційна). Крива Лаффера.	34
6. Економічне зростання: суть та типи (екстенсивний та інтенсивний). Фактори економічного зростання.	38
Рекомендована навчальна література	41

ПЕРЕДМОВА

Навчальний посібник призначений для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 051 «Економіка» для підготовки до Єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ) на магістерські програми згідно з Наказом МОН України від 15.03.2023 р. № 276. Цей посібник містить конспект лекцій оглядового курсу з дисципліни «Макроекономіка», зміст якого відповідає структурі розділу 2 Програми предметного тесту з економіки та міжнародної економіки єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ) для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» (Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 11.02.2022 р. №153). За цією програмою проводилось ЄФВВ у 2023 році згідно з Наказом МОН України від 15.03.2023 р. № 276. ЄФВВ – форма вступного випробування для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра на основі НРК6 або НРК7, яка передбачає оцінювання рівня підготовленості вступника до здобуття ступеня магістра зі спеціальності 051 «Економіка», яке проводиться Українським центром оцінювання якості освіти відповідно до законодавства.

У цьому посібнику висвітлюються концептуальна та практична функції макроекономічної теорії, її категорійний та понятійний апарат, сутність основних макроекономічних індикаторів, а також їхні взаємозв'язки в базових макроекономічних моделях, які застосовуються при формуванні принципів, цілей та інструментів макроекономічної політики.

Посібник допоможе в опануванні навчального предмету «Макроекономіка».

Мета курсу - формування у студентів здатності розуміти теорію та методи сучасної макроекономічної науки, природу та зміст основних макроекономічних категорій та індикаторів макроекономічного аналізу, науково інтерпретувати базові принципи та інструменти сучасних економічних політик, виконувати міждисциплінарний аналіз макроекономічних явищ і проблем.

Завдання курсу – допомогти студентам розуміти принципи макроекономічної науки та теоретичні основи і особливості макроекономічної політики, уміти виконувати міжнародний порівняльний макроекономічний аналіз, пояснювати макроекономічні та соціальні процеси і явища на основі теоретичних моделей, аналізувати і змістовно інтерпретувати отримані результати, самостійно виявляти проблеми макроекономічного характеру при аналізі конкретних ситуацій, пропонувати способи їх вирішення.

1. Макроекономічні показники в системі національних рахунків.

1.1. Основні показники системи національних рахунків та методи їх визначення:

Валовий внутрішній продукт (ВВП), Валовий національний продукт (ВНП), Чистий внутрішній продукт (ЧВП), Національний дохід (НД). Три методи обчислення ВВП.

Система національних рахунків (СНР) – це сукупність показників послідовного та взаємопов’язаного опису найважливіших процесів і явищ економіки: виробництва, доходів, споживання, нагромадження капіталу та фінансів.

У СНР відображається розвиток економіки на різних стадіях процесу відтворення, показується рух товарів і послуг, а також стан виробництва та використання валового внутрішнього продукту (валової доданої вартості).

Стадія виробництва характеризується показниками випуску, проміжного споживання, валового внутрішнього продукту (валової доданої вартості).

Випуск – це вартість товарів і послуг, що є результатом виробничої діяльності одиниць – резидентів у звітному періоді.

Проміжне споживання містить витрати на товари та послуги, які використані інституційними одиницями для виробничих потреб.

Валова додана вартість (ВДВ) розраховується як різниця між випуском та проміжним споживанням. Вона містить у собі первинні доходи, що створюються учасниками виробництва і розподіляються між ними.

У національних рахунках використовуються два рівні показників і два методи оцінки. Для економіки в цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та валовим внутрішнім продуктом у ринкових цінах, для секторів і видів економічної діяльності – випуском в основних цінах і валовою доданою вартістю.

- **Валовий внутрішній продукт (ВВП) на стадії виробництва** визначається як різниця між випуском у ринкових цінах та проміжним споживанням у цінах покупців або як сума валових доданих вартостей видів економічної діяльності і податків на продукти за виключенням субсидій на продукти.

Податки на продукти включають податки, величина яких безпосередньо залежить від кількості чи вартості товарів і послуг, вироблених, реалізованих або імпортованих виробничою одиницею – резидентом.

Субсидії на продукти – це відшкодування з державного бюджету підприємствам у порядку державного регулювання цін на сільськогосподарську та іншу продукцію, для покриття поточних збитків підприємств, поліпшення їх фінансового становища шляхом поповнення оборотних коштів або компенсації окремих витрат.

- **Стадія утворення доходу** на рівні ВВП характеризується такими показниками: оплатою праці найманих працівників, податками та субсидіями на виробництво та імпорт (на рівні ВДВ – іншими податками та субсидіями, пов’язаними з виробництвом) та валовим (чистим) прибутком.

Оплата праці найманих працівників – це винагорода в грошовій або натуральній формі, яка має бути виплачена роботодавцем найманому працівникові за роботу, виконану ним у звітному періоді, незалежно від того, є цей працівник резидентом чи нерезидентом. Оплата

праці обчислюється на підставі нарахованих сум і містить фактичні та умовні внески на соціальне страхування.

Податки на виробництво та імпорту включають податки на продукти та інші податки, пов'язані з виробництвом, а **субсидії на виробництво та імпорту** – субсидії на продукти та інші субсидії, пов'язані з виробництвом.

Інші податки, пов'язані з виробництвом, включають платежі підприємств і організацій до державного та місцевих бюджетів, державних цільових фондів у зв'язку з використанням ресурсів та одержанням дозволів на специфічні види діяльності.

До інших субсидій, пов'язаних з виробництвом, належать ті, що надаються для здійснення певної економічної та соціальної політики щодо використання ресурсів.

Валовий (чистий) прибуток – показник, що характеризує перевищення доходів над витратами, які підприємства мають у результаті виробництва. Для сектору домашніх господарств це змішаний дохід. Чистий прибуток визначається шляхом виключення з валового прибутку споживання основного капіталу.

- **На стадії використання ВВП** розраховується як сума кінцевого споживання товарів і послуг, валового нагромадження, сальдо експорту-імпорту товарів і послуг.

Кінцеве споживання товарів і послуг складається з витрат домашніх господарств на власне кінцеве споживання, витрат державних закладів для задоволення індивідуальних та колективних потреб суспільства, а також витрат на індивідуальне кінцеве споживання некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства.

Валове нагромадження розраховується як сума валового нагромадження основного капіталу, зміни запасів матеріальних оборотних коштів та придбання за виключенням виходу цінностей.

Сальдо експорту-імпорту товарів і послуг визначається як різниця між експортом та імпортом товарів і послуг.

- **Валовий регіональний продукт (ВРП)** – оцінюється як сума валових доданих вартостей регіону.

Три методи обчислення ВВП:

При розрахунку ВВП за виробничим методом визначається сумарна вартість, яка додається кожною фірмою чи галуззю при виробництві товарів і послуг. Для того, щоб уникнути *подвійного рахунку*, ВВП оцінюють як вартість кінцевих товарів і послуг, що далі не використовуються як сировина чи комплектуючі для подальшого виробництва (проміжне споживання).

При розрахунку ВВП за розподільчим методом (за доходами) визначається сума всіх факторних доходів, тобто доходів отриманих учасниками виробництва: заробітна плата, рента, відсотки тощо, а також два специфічних види доходів, які включаються до ціни, але не розподіляються серед факторів виробництва, - це амортизаційні відрахування та непрямі податки на продукцію.

При розрахунку ВВП за методом кінцевого використання (за витратами) визначають витрати всіх економічних агентів, які використовують ВВП (споживають товари і послуги): домогосподарства (С - кінцеве споживання), приватні фірми (І - інвестиційні

товари), державні інституції (G), а також чистий експорт (X_n), який різниці експорту (X) та імпорту (M). Іноземці, купуючи наші експортні товари і послуги, збільшують ВВП країни, а зароблені всередині країни доходи, які витрачаються на купівлю імпортованих товарів, вилучаються з обігу доданої вартості країни і тому зменшують її ВВП. В результаті формула розрахунку ВВП за витратами має наступний вигляд, де обсяг вартості всіх товарів і послуг, які споживаються у суспільстві за певний період часу (як правило розрахунок ведуть у річному вимірі) та представлений без подвійного розрахунку, має такий вигляд:

$$ВВП = C + I + G + X_n$$

Від показника ВВП можна перейти до інших важливих макроекономічних показників, зокрема -

Чистий внутрішній продукт (ЧВП): $ЧВП = ВВП - \text{амортизація}$

ЧВП - показує прирощення вартості багатства країни за визначений проміжок часу. На величину обсягу ВВП збільшилась вартість сумарних благ країни (без подвійного рахунку), а на величину амортизації вона зменшилась, бо це вартість активів, яка вилучена через фізичне чи моральне старіння.

Національний дохід (НД):

$$НД = ВВП - \text{амортизація} - \text{непрямі податки на продукцію}$$

НД – віддзеркалює вартість доходів, які отримані в процесі виробництва продукції факторами такого виробництва (власниками бізнесу та найманими працівниками). Вартість амортизації та непрямих податків на продукцію не утворюється і не належить власникам факторів виробництва в якості їхнього доходу, хоча є специфічною доданою вартістю, яка утворюється ринковою ціною продукції (включаються до ціни).

Особистий дохід – вираховується шляхом вилучення з НД різних платежів, на які зменшується факторний дохід: внески соцстраху, податок на прибуток, нерозподілений прибуток корпорацій, і додавання суми трансферних платежів і чистих процентних платежів.

Дохід у розпорядженні – особистий дохід мінус податковий та інші податки з громадян. Це дохід, який домогосподарства використовують для споживання і заощадження.

1.2. Індeksi цін та їх види. Індекс споживчих цін (ІСЦ). Номінальний та реальний ВВП. Дефлятор ВВП. Зведення номінального до реального ВВП. Інфлювання і дефлювання.

Зміна середнього рівня цін в економіці (P) вимірюється переважно за допомогою таких **трьох індексів цін**: *індекс споживчих цін (ІСЦ), індекс цін виробника, дефлятор ВВП*.

Індекс споживчих цін вимірюється шляхом порівняння сумарної ціни фіксованого „кошика” визначеного набору споживчих товарів і послуг для певного періоду, для якого відбувається співставлення (зміна ціни «кошика» за місяць, рік тощо).

Індекс цін виробника вимірюється через зміну цін виробника на співставну продукцію (ту ж саму), обсяги якої можна порівняти у часі.

Дефлятор ВВП вимірюється аналітичним методом, коли намагаються оцінити зміну цін на всі товари і послуги, які віддзеркалюються показником ВВП. Цей показник також можна знайти поділивши **номінальний ВВП на реальний ВВП**.

Індекс «дефлятор ВВП» віддзеркалює зміну цін на всі товари і послуги в економіці, індекс споживчих цін демонструє зміну цін тільки обраного для порівняння «кошика» споживчих товарів і послуг (за ринковими цінами), а індекс цін виробника розраховується тільки для порівнянної (однакової) продукції за цінами виробника.

Номінальний ВВП розраховується у поточних цінах, а **реальний ВВП** – у порівнянних (постійних, базисних) цінах. На величину номінального ВВП впливають два процеси:

- 1) динаміка реального обсягу виробництва;
- 2) динаміка (індекси) рівня цін.

Реальний ВВП розраховується за допомогою коригування номінального ВВП на індекс цін:

$$\text{Реальний ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Індекс цін}}$$

Якщо величина індексу цін менше одиниці, то відбувається коригування номінального ВВП у бік збільшення, яке називається **інфлюванням**. Якщо величина індексу цін більше одиниці, то відбувається **дефлювання** – коригування номінального ВВП у бік зниження.

1.3. Кейнсіанські функції споживання та заощадження. Гранична схильність до споживання та до заощадження. Чинники споживання та заощадження.

Кейнсіанські функції споживання та заощадження виведено в рамках теорії короткострокового періоду функціонування економіки. У цій теорії, яка отримала назву кейнсіанської, робиться припущення, що ціни є негнучкими і тому вони не виконують свою макроекономічну функцію оптимізації національної економіки таким чином, щоби вона постійно знаходилась **на рівні потенційного ВВП**. Але це відбувається при гнучких цінах. В умовах негнучких цін ВВП може відхилятися від оптимального стану (потенційний ВВП). Тоді у короткостроковому періоді ця важлива функція переходить до держави, яка через макроекономічну політику регулює обсяг сукупного попиту через вплив на його компоненти: сукупне споживання та сукупне заощадження, представлене показником інвестицій (заощадження є джерелом інвестицій).

Кейнсіанська функція споживання описує залежність **споживання домогосподарств (C)** від **автономного споживання (C_a)**, **особистого наявного поточного доходу (Y-T)** при заданій **граничній схильності до споживання (MPC)**, яка представлена у формулі коефіцієнтом **b**:

$$C = C_a + b(Y-T).$$

Споживання, яке фінансується за рахунок особистого наявного поточного доходу, називається **індуційованим споживанням**, тобто залежним від цього доходу ($Y-T$).

Автономне споживання не залежить від особистого наявного поточного доходу домогосподарств (його може не бути з різних причин) і фінансується або за рахунок особистих доходів минулих періодів (збережень), або особистих доходів майбутніх періодів (позики, акції, облігації).

Коефіцієнт граничної схильності до споживання MPC (marginal propensity to consume) визначає частку приросту витрат на споживання у разі приросту величини доходу у розпорядженні:

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y}, \text{ де}$$

MPC - гранична схильність до споживання; ΔC та ΔY - приріст споживання та доходу.

Враховуючи, що дохід розпадається на споживання і заощадження ($Y=C+S$), можна задати також коефіцієнт граничної схильності до заощаджень **MPS (marginal propensity to save)**, який визначає частку приросту заощаджень у разі приросту величини доходу у розпорядженні.

$$MPS = \frac{\Delta S}{\Delta Y}, \text{ де}$$

Δ

ΔS та ΔY - приріст заощаджень і доходу.

Зрозуміло, що $MPC + MPS = 1$.

Функцію заощаджень (S) можна вивести за допомогою функції споживання (C) та доходу у розпорядженні ($Y-T$). Вона демонструє зв'язок між обсягом заощаджень і використовуваним доходом. Кожній функції споживання відповідає своя функція заощадження (S), яка виводиться шляхом віднімання від доходу у розпорядженні функції споживання:

$$S = -C_a + MPS(Y-T)$$

Чинники споживання і заощадження, безпосередньо не пов'язані з поточним доходом домашніх господарств у розпорядженні ($Y-T$):

- **Накопичене багатство** – нерухоме майно (будинки, автомобілі, техніка тощо) і фінансові кошти (готівка, заощадження на рахунках, акції, облігації тощо). Домашні господарства заощаджують, утримуючись від споживання, щоб збільшити багатство. Чим більше накопичено багатства, тим менший стимул до заощадження.
- **Зміни у оподаткуванні** - зниження податків збільшує споживання і заощадження.
- **Зміна середнього рівня цін** – інфляція знижує споживання і заощадження, дефляція - навпаки.
- **Внески на соціальне страхування** - збільшення цих внесків зменшує споживання і заощадження.

- **Раціональні та адаптивні очікування** – впливають на майбутню зміну цін, доходів, дефіциту тощо. Якщо ці очікування негативні, то домашні господарства вимушені робити закупки назапаси, це збільшує поточне споживання і зменшує заощадження. Очікування збільшення грошових доходів у майбутньому викликає збільшення поточних витрат.
- **Споживацька заборгованість** - якщо у попередній період вона зростала, то у поточному періоді домашні господарства будуть знижувати споживання і заощадження, щоб погасити цю заборгованість.
- **Зміна відсоткової ставки** - впливає на співвідношення між поточним і майбутнім споживанням і заощадженням. Якщо відсоткова ставка зростає, то поточне споживання знижується, а заощадження зростає, що збільшує майбутнє споживання.

1.4. Суть та види інвестицій (валові і чисті); реальні і фінансові; короткострокові та довгострокові; прямі і портфельні; венчурні і безризикові). Автономні і похідні (індуковані) інвестиції. Мультиплікатор інвестицій.

Інвестиції (I) — це витрати на закупівлю інвестиційних товарів (будинків, виробничого обладнання, сировини, запасів продукції тощо), вартість яких збільшує запас капіталу (основних фондів) підприємств та країни в цілому. Таке нагромадження (приріст) запасу капіталу відбувається у **двох формах**: створення нового капіталу та компенсації зношеного фізично чи морально капіталу. В системі національних рахунків розрізняють валові і чисті інвестиції.

Перша форма інвестицій називається **чистими інвестиціями**, а друга **амортизацією**. Сума цих двох форм інвестицій представляє характеристику **валових інвестицій**. Запас капіталу підприємства чи країни може збільшитись тільки через чисті інвестиції, бо амортизаційні витрати тільки компенсують втрату (зменшення) обсягу запасу капіталу через фізичне і моральне зношення. Ці процеси можна представити формулою:

$$I_t = I_n + d K_i ,$$

де I_t — валові інвестиції за період t ;

I_n — чисті інвестиції за період t ;

d — норма амортизації, яка відображує ту частку, на яку щорічно зношується капітал;

K_i — середня вартість запасу капіталу на початок періоду t .

$d K_i$ — вартість зношеного (вибувшого) капіталу, яка була відновлена амортизаційними інвестиціями за період t .

В системі національних рахунків параметр **Інвестиції** відноситься до **потоківих характеристик**, тобто таких, які відображують зміну показника запасу за певний період часу (місяць, рік, тощо). Щодо інвестиційних процесів характеристикою запасу виступає обсяг виробничого фактору «Капітал» (**K**), запас якого розраховуються на певну дату (початок чи кінець року, іншого часового інтервалу).

В системі національних рахунків розрізняють реальні та фінансові інвестиції.

Реальні інвестиції — це вкладення коштів у реальні активи (матеріальні чи нематеріальні), які збільшують запас капіталу (чисті інвестиції).

Фінансові інвестиції – це вкладення коштів у різні фінансові активи, які можуть і не збільшувати запас капіталу (**К**) країни. Наприклад придбання акцій підприємства може змінити тільки титул власності основного капіталу фірми, а не його обсяг.

У контексті фінансового обліку розрізняють:

Довгострокові фінансові інвестиції – це інвестиції на період більше одного року, а також усі інвестиції, які не можна вільно реалізувати в будь-який момент.

Поточні фінансові інвестиції – інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які можна вільно реалізувати в будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів).

Короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції - еквіваленти широких грошових коштів, тобто інвестиції, що вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і які мають невисокий ризик зміни вартості.

У контексті операцій з цінними паперами та участі в управлінні фірмою (проектом) розрізняють:

Портфельні інвестиції - придбання цінних паперів, деривативів та інших фінансових активів за кошти на фондовому ринку (за винятком операцій із купівлі активів, які перевищують 50 % загальної суми акцій, емітованих іншою юридичною особою, які належать до прямих інвестицій). Передбачають отримання доходу у вигляді відсотків або дивідендів і додаткового доходу у вигляді різниці між ціною придбання та реалізації активу (курсової різниці).

Прямі інвестиції – коли інвестор отримує контрольний (чи наближений до цього) пакет акцій компанії чи частку у проекті (стартапі) та може впливати на управління бізнес-процесами. Інвестування у цьому випадку необов'язково виконується у вигляді грошей. Частку статутного капіталу фірми чи проекту, яку треба придбати для отримання статусу прямого інвестування, регламентує національна законодавча база.

Кейнсіанські моделі класифікують всі інвестиції на **автономні** та похідні (**індуковані**).

Автономні інвестиції - обсяг цих інвестицій залежить від процесів, не пов'язаних зі зміною відсоткової ставки, і є окремою складовою інвестиційної функції. Обсяги такого інвестування визначають екзогенні фактори цієї функції: наприклад технічний прогрес, економічна політика, необхідність заміни застарілого обладнання, наслідки військових та природних катаклізмів.

Похідні (індуковані) інвестиції – обсяг цього типу інвестицій залежить перш за все від зміни відсоткової ставки у формулі інвестиційної функції (ендогенної змінної). У свою чергу рівень відсоткової ставки залежить від різних макроекономічних процесів: зміни величини ВВП, сукупного попиту на товари і послуги, зміни попиту і пропозиції грошей, інфляції, обмінного валютного курсу тощо.

Мультиплікатор інвестицій - це кейнсіанська категорія, яка розкриває кількісний вплив змін в обсязі інвестицій як складової сукупного попиту на зміну обсягу рівноважного ВВП в моделі «доходів і витрат», т.з. Кейнсіанському хресті, тобто при фіксованих товарних цінах і відсоткової ставки. У цій моделі формула мультиплікатора така сама як і податкового мультиплікатора, тільки замість державних витрат фігурує обсяг загальних інвестицій. Відповідно використовується індикатор граничної схильності до споживання,

тобто ефект мультиплікаційного процесу залежать від того, в якій пропорції дохід ділиться на споживання і заощадження. У загальному вигляді мультиплікатор інвестицій показує макроекономічний вплив зміни обсягів інвестицій на зміну рівноважного ВВП, а саме, що менша зміна Інвестицій викликає більшу зміну ВВП:

$$\text{Мультиплікатор інвестицій} = \text{зміна ВВП} / \text{зміна інвестицій}$$

В кейнсіанській теорії ще сформульована дотична до вищезазначеного мультиплікативного ефекту концепція **інвестиційного акселератора**, яка відображує вплив приросту рівноважного національного доходу, викликаного мультиплікацією збільшення первинних інвестицій, на новий приріст інвестицій через збільшення обсягу національних збережень.

1.5. Сукупні видатки. Рівноважний рівень ВВП. Кейнсіанський хрест.

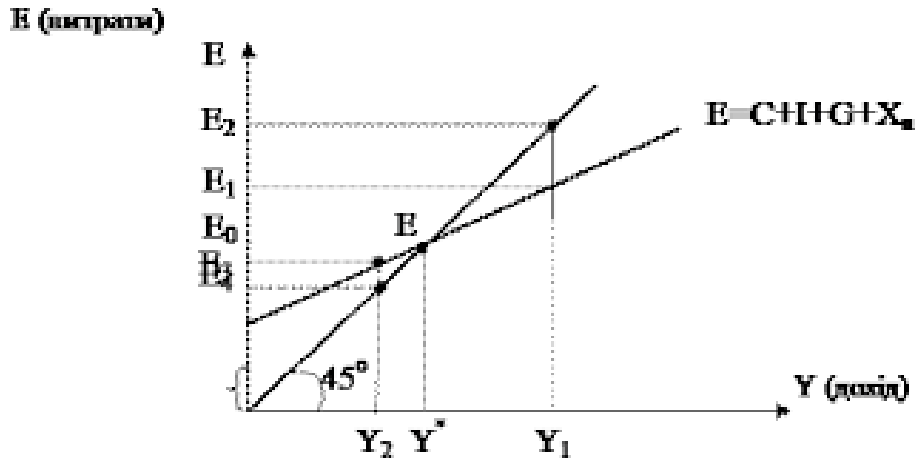
Мультиплікатор податків. Інфляційний і рецесійний розриви.

Згідно з кейнсіанським баченням у короткостроковому періоді сукупний дохід в закритій економіці обумовлюють **сукупні видатки** (E), які складаються з видатків домогосподарств (C), фірм (I) та уряду (G). У відкритій економіці до цієї суми додається ще змінна чистого експорту (X_n). Тому основною проблемою у роки спадів і депресій, коли сукупний дохід знижується, вважається недостатність сукупних видатків для забезпечення функціонування економіки на рівні потенційного ВВП. Ця ситуація в самому загальному спрощеному вигляді представляється за допомогою моделі **Кейнсіанський хрест** чи, інша назва, моделі **«доходи-витрати»**.

Модель **“доходи-витрати”** (кейнсіанський хрест) відноситься до кейнсіанських моделей, головною ознакою яких є визнання сукупного попиту головним фактором впливу на фактичний валовий внутрішній продукт (ВВП) при фіксованих (незмінних) цінах. Ця модель представляє макроекономічну рівновагу тільки на ринку товарів і послуг та будує функцію сукупного попиту як функцію планових видатків, що залежать від однієї ендогенної змінної – сукупного доходу (Y). Фактичний врівноважений ВВП буде визначатись станом, коли сукупні видатки (E) дорівнюють сукупному доходу ($E = Y$).

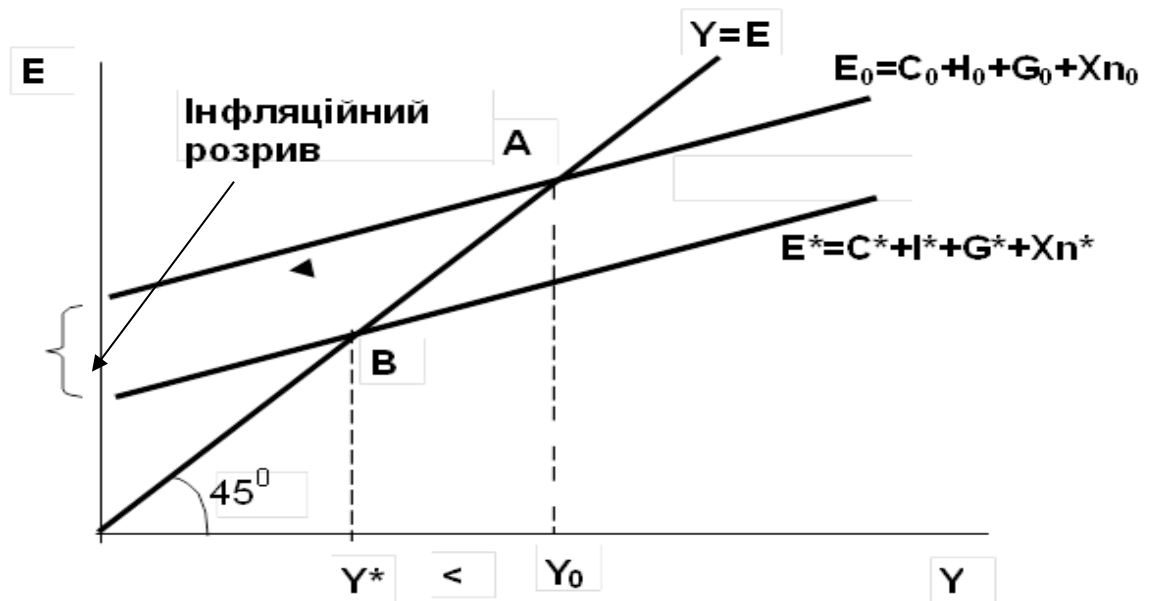
Планові видатки – це сума, яку домогосподарства, фірми та уряд у **принципі** можуть витратити на купівлю товарів і послуг. Функція планових витрат описує залежність між доходами і сукупними витратами для всіх гіпотетичних станів економіки – врівноважених і неуврівноважених. Саме це передається терміном „планові”. Але для ринкової економіки ми вважаємо (разом з Кейнсом), що **економіка завжди знаходиться в стані макроекономічної рівноваги**, тому для фактичного ВВП завжди є вірним рівність сукупних доходів і сукупних видатків (а не тільки для стану потенційного ВВП). Графічно сукупність всіх можливих таких фактичних станів макроекономічної рівноваги можна представити лінією з нахилом 45° в координатах „доходи – витрати” (див. малюнок 1). Лінія функції планових витрат пересікає на графіку лінію з нахилом 45° в точці, яка відповідає рівності доходів і витрат ($Y=E$). Такий графік має назву „Кейнсіанський хрест”.

Малюнок 1

На малюнку 2 показано дві точки можливих фактичних рівноважних станів (фактичних ВВП) при двох різних функціях (ліній) планових видатків.

Малюнок 2

Дві точки перетину графіків (ліній) функцій планових видатків лінії під кутом 45° (на малюнку - це А і В) відповідають стану **макроекономічної рівноваги, коли сукупний попит дорівнює сукупній пропозиції, сукупні доходи дорівнюють сукупним видаткам. В закритій економіці ознакою стану макроекономічної рівноваги також є рівність обсягів збережень та інвестицій ($I=S$)**.

На малюнку 2 вважаємо, що Y^* - це **потенційний ВВП**. Тоді фактичний рівноважний ВВП (різні Y_0) у короткостроковому періоді (кейнсіанський підхід) можуть бути меншими чи більшими за потенційний ВВП (Y^*). Відповідно такі стани отримали назви – **рецесійний** та

інфляційний розрив. Рецесійний розрив ще також називають **розривом безробіття**, тому що у цьому випадку фактична норма безробіття перевищує природну норму (повну зайнятість). На малюнку 2 представлена ситуація **інфляційного розриву** ($Y_0 > Y^*$).

В моделі „кейнсіанський хрест” ці категорії можуть мати також конкретний числовий вираз:

рецесійний розрив – величина, на яку треба збільшити сукупний попит (видатки), щоби збільшити фактичний рівноважний ВВП до рівня потенційного ВВП.

інфляційний розрив - величина, на яку треба зменшити сукупний попит (видатки), щоби зменшити фактичний рівноважний ВВП до рівня потенційного ВВП.

Нахил лінії функції планових видатків обумовлюється значенням **коефіцієнту граничної схильності до споживання MPC (marginal propensity to consume)**, який визначає частку приросту витрат на споживання у разі приросту величини доходу у розпорядженні ($Y-T$).

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y}, \text{ де}$$

MPC - гранична схильність до споживання; ΔC та ΔY - приріст сукупного споживання та сукупного доходу.

Враховуючи, що сукупний дохід розпадається на споживання і заощадження ($Y=C+S$), можна задати також коефіцієнт граничної схильності до заощаджень **MPS (marginal propensity to save)**, який визначає частку приросту заощаджень у разі приросту величини доходу у розпорядженні.

$$MPS = \frac{\Delta S}{\Delta Y}, \text{ де}$$

ΔS та ΔY – приріст сукупних заощаджень і сукупного доходу. Зрозуміло, що **$MPC+MPS=1$** .

В моделі **Кейнсіанський хрест** (за прийнятих у цій моделі припущеннях) можна вивести **мультиплікатор державних видатків** та **мультиплікатор податків**.

Мультиплікатор державних витрат – коефіцієнт збільшення (зменшення) рівноважного ВВП (ΔY) від збільшення (зменшення) державних видатків (ΔG).

$\Delta Y = \Delta G \Delta M_g$, де M_g – мультиплікатор державних витрат.

$$M_g = \frac{\Delta Y}{\Delta G} = \frac{1}{1-b}, \text{ де } b - \text{гранична схильність до споживання (MPC).}$$

Мультиплікатор податків - коефіцієнт збільшення (зменшення) рівноважного ВВП (ΔY) від збільшення (зменшення) автономних податків (ΔT).

$\Delta Y = \Delta T \cdot \Delta M_T$, де M_T – мультиплікатор податків.

$$M_T = \frac{\Delta Y}{\Delta T} = \frac{-b}{1-b}, \quad \Delta Y = -\Delta T \cdot \frac{b}{1-b}$$

Мультиплікатор збалансованого бюджету - коефіцієнт збільшення (зменшення) рівноважного ВВП (ΔY) від одночасного збільшення на ту саму величину: автономних податків (ΔT) та державних витрат (ΔG). Мультиплікатор збалансованого бюджету **дорівнює одиниці**, тобто у цьому випадку ВВП (ΔY) зростає на ту ж саму величину.

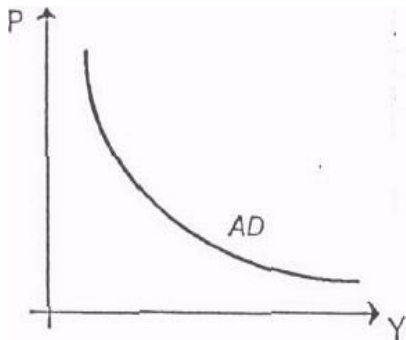
2. Сукупний попит і сукупна пропозиція.

2.1. Сукупний попит: суть та структура. Цінові та нецінові чинники впливу на сукупний попит. Крива сукупного попиту та її переміщення.

Крива сукупного попиту демонструє функціональну залежність між обсягом національного виробництва (Y), який задовольняє агрегований урівноважений попит домашніх господарств, приватних фірм, державних установ та іноземців і зміною (індексом) агрегованого рівня цін (P). Графічно (див. малюнок 3) **крива сукупного попиту (AD)** має **від'ємний нахил**.

Така залежність між Y та P обґрунтовується розглядом практичних ситуацій, а також за допомогою рівняння кількісної теорії грошей. Типові практичні ситуації, які аналізуються, розкривають механізм впливу „**цінових**” **факторів** сукупного попиту, що отримали цю назву через те, що зміна цін (P) є ендегенною змінною в моделі, а це означає, що функція сукупного попиту від цієї змінної **обумовлює форму кривої AD**. **Зміщення цієї кривої** обумовлюють екзогенні чи „**нецінові**” фактори.

Малюнок 3

Нахил кривої *AD* пояснюється такими **ціновими факторами**:

- ефектом відсоткової ставки;
- ефектом багатства, або реальних грошових залишків;
- ефектом імпортних закупівель.

Формулу кривої *AD* можна також вивести з рівняння кількісної теорії грошей (рівняння обміну):

$$MV=PY \Rightarrow Y=MV/P,$$

яка чітко вказує на обернену (від'ємну) залежність між *P* та *Y*.

Нецінові фактори сукупного попиту, які зміщують саму криву сукупного попиту, представлені типовими макроекономічними компонентами сукупного попиту ($AD=C+I+G+NX$):

- (*C*) зміна у споживчих витратах домогосподарств;
- (*I*) зміна в інвестиційних видатках приватних фірм;
- (*G*) зміна у державних видатках;
- (*NX*) зміна у витратах на чистий експорт.

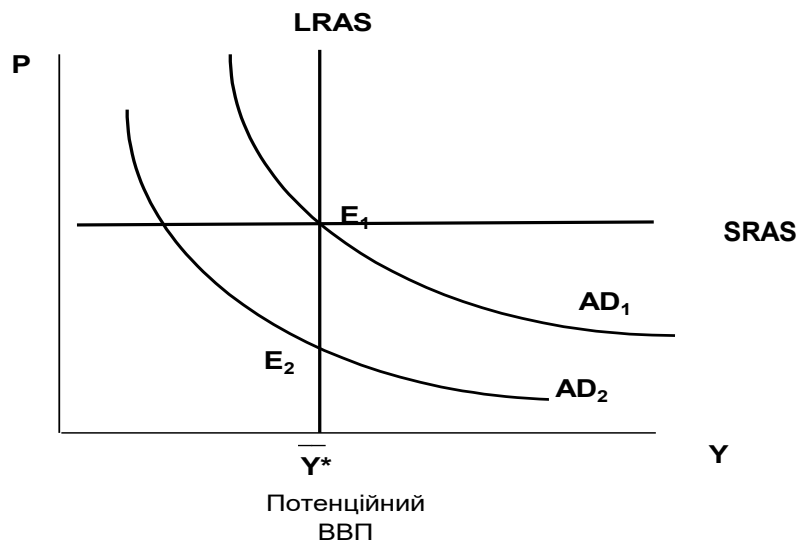
2.2. Сукупна пропозиція: суть та чинники впливу. Крива сукупної пропозиції та її переміщення. Сукупна пропозиція в короткостроковому та довгостроковому періодах.

Крива сукупної пропозиції демонструє функціональну залежність обсягів виробляемого продукту (*Y*) в залежності від змін агрегованого рівня цін (*P*).

Дана залежність є різною з огляду на тривалість періоду. Розрізняють *дві різні криві сукупної пропозиції*: **довгострокову чи класичну (*LRAS*)** та **короткострокову чи кейнсіанську (*SRAS*)**. Існує також перехідний відрізок такої кривої від короткострокового до довгострокового. Графічно довгострокова крива сукупної пропозиції (***LRAS***) є **вертикаллю**, яка проходить через обсяг потенційного ВВП (див. малюнок 4), короткострокова крива сукупної пропозиції (***SRAS***) є **горизонталлю**, яка проходить через фіксоване значення *P*, віддзеркалюючи переважно *негнучкість цін в короткостроковому періоді*.

Формула сукупної пропозиції задається як виробнича функція національного продукту (ВВП) від наявних агрегованих ресурсів (факторів) виробництва (капіталу (K), праці (L), технологічних змін (t)): $Y = F(K, L, t)$. Аналіз подій у короткостроковому періоді характеризується тим, що наявні ресурси не змінюються, а у довгостроковому періоді відбувається їх зміна (збільшення, зменшення), що зміщує вертикаль LRAS (відповідно ліворуч чи праворуч).

Малюнок 4

Вертикаль довгострокової кривої сукупної пропозиції (LRAS) в цій моделі демонструє, що **завдяки гнучкості цін** (що є ознакою ефективності функціонування ринкового механізму), економіка буде саморегулюватися таким чином, що завжди буде знаходитися на рівні **потенційного ВВП**. Тоді обсяг останнього буде виключно залежати тільки від наявних ресурсів (K, L, t). Ця вертикаль ще називається **класичною кривою сукупної пропозиції**. Фактори виробництва (ресурси) впливають на зсув вертикалі LRAS і тому вони називаються **неціновими факторами сукупної пропозиції**. Обсяги ресурсів можуть змінюватися, наприклад від наступного: зміна цін на ресурси (обернена залежність – збільшення ціни ресурсу зменшує його використання у виробництві), зміна продуктивності факторів у наслідок технологічних змін, державне регулювання використання ресурсів тощо.

Горизонталь короткострокової кривої сукупної пропозиції (SRAS) в цій моделі демонструє, що **відсутність гнучкості цін** на коротких інтервалах часу чи через інші причини знижує ефективність ринкового механізму розподілу ресурсів, а тому врівноважений обсяг **ВВП буде залежати від обсягу сукупного попиту (AD)** і тому обсяг ВВП може бути меншим за потенційний, тоді така ситуація характеризується як **криза, рецесія**. Але може бути і більшим за потенційний ВВП, тоді вважається, що економіка перебуває в **стані перегріву**, який характеризується виникненням інфляційних процесів (інфляційний розрив). Ця горизонталь ще називається **кейнсіанською кривою сукупної пропозиції**.

2.3. Рівновага сукупного попиту та сукупної пропозиції в короткому та довгому періодах.

Криві сукупного попиту та сукупної пропозиції разом представлені макроекономічною моделлю „Сукупний попит – сукупна пропозиція” (AD/AS), яка є базовою для вивчення макроекономічних коливань (малюнок 4). З її допомогою можуть бути описані різні *варіанти економічної політики*. Перетин кривих **Сукупного попиту та Сукупної пропозиції** позначає точку (величину) **фактичного рівноважного ВВП**, тобто точку, де знаходиться наша економіка за заданими параметрами (на малюнку 4 це точки E_1 та E_2). Представлення індикатора зміни середнього рівня цін в економіці країни через індекси їхньої зміни як зміни загального рівня цін, а також представлення вартості всієї кількості товарів та послуг через обсяги національного продукту (ВВП) називається **агрегуванням**.

Про **короткостроковий та довгостроковий період** в моделі «сукупний попит – сукупна пропозиція» див попередній підрозділ 2.2.2.

Державна політика, яка спрямована на регуляцію сукупного попиту з метою виходу на рівень потенційного ВВП у короткостроковому періоді, називається **стабілізаційною політикою**.

Державна політика, як спрямована на збільшення потенційного ВВП (через збільшення виробничих ресурсів країни), називається **політикою економічного зростання**.

Різкі зміни сукупного попиту і пропозиції називаються макроекономічними шоками, які призводять до відхилення обсягу виробництва і зайнятості від потенційного рівня. З допомогою моделі AD-AS можна **оцінити вплив таких шоків** на економіку, а також наслідки стабілізаційної політики держави, спрямованої на пом'якшення відповідних коливань та поновлення рівноважного обсягу виробництва і зайнятості на рівні потенційного ВВП.

Вертикальна вісь моделі AD-AS представляє індикатор зміни середнього рівня цін в економіці (**P**), який вимірюється за допомогою таких індксів: індекс споживчих цін, індекс цін виробника, дефлятор ВВП (вони вже представлялись у підрозділі 1.2.):

Індекс споживчих цін вимірюється шляхом порівняння ціни „кошика” визначених товарів і послуг у вибраних періодах для співставлення (за місяць, за рік тощо).

Індекс цін виробника вимірюється через зміну цін виробника на продукцію, обсяги якої можна порівняти у часі.

Дефлятор ВВП вимірюється аналітичним методом, коли намагаються оцінити зміну цін на всі товари і послуги, які віддзеркалюються показником ВВП. Цей показник також можна знайти поділивши номінальний ВВП на реальний ВВП.

3. Макроекономічна нестабільність.

3.1. Діловий цикл та його фази (спад, дно, піднесення, вершина). Причини економічних коливань. Малі, середні та довгі цикли.

Економічна наука досі не визначилась із загальноприйнятною теорією ділових економічних циклів. Концептуально дискусії відбуваються у традиційному наративі ролі вільного ринку в ефективному регулюванні економіки. Класичний ортодоксальний підхід (мейнстрім) продовжує відстоювати концептуальне бачення, що при ідеальному ринковому механізмі економічних криз не повинно бути і тому незначні циклічні процеси, які спостерігаються на практиці, є насправді тільки кон'юнктурними коливаннями. Гетеродоксальні підходи (не ортодоксальні) розвивають теорії економічного циклу, де наголошується на існуванні екзогенних по відношенню до ринкової регуляції факторів циклічного розвитку.

В основних неокласичних теоріях економічного зростання, які представлені в базових підручниках з макроекономіки, графіки зростання ВВП віддзеркалюють відносно плавний сталий процес. Обсяг виробництва в цих моделях безперервно збільшується зі зростанням основних агрегованих факторів виробництва: кількості працівників (L), обсягу капіталу (K) та науково-технічного прогресу (t). Наприклад, в моделі Солоу економіка прямує до стаціонарного стану, в якому більшість змінних зростає одночасно темпом, який визначають темпи науково-технічного прогресу. Проте, поширена теорія реального ділового циклу, пояснюючи спади як періоди "науково-технічного регресу", одночасно вважає, що технологічні зміни мають плавний безперервний характер і тому не призводять до відчутних циклічних коливань.

Водночас, як зазначає Г.Манків, опоненти цієї теорії твердять, що є велика кількість подій, які безпосередньо не стосуються науково-технічного прогресу, але впливають на економіку так само, як науково-технічні збурення. Наприклад, несприятливі погодні умови, ухвалення жорстких норм охорони навколишнього середовища або підвищення світових цін на нафту відбиваються на економіці так само, як і несприятливі зміни у технології. Всі ці події обмежують можливості виробництва товарів і послуг із наявних ресурсів праці і капіталу. Питання про те, чи достатньо типовими є такого виду явища і події, аби пояснити ними частоту і глибину ділових циклів, залишається відкритим.

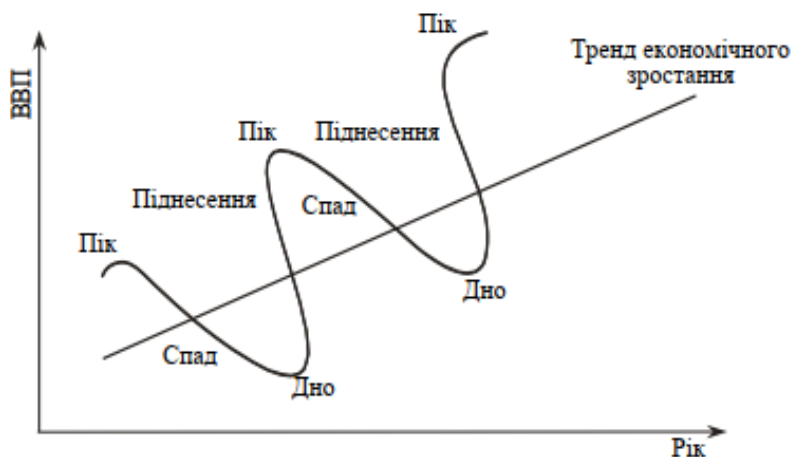
Сьогодні все більшої ваги і практичної значущості набувають шумпетерівські та неошумпетерівські теорії економічного розвитку, де головним фактором зростання вважаються інновації, особливості розвитку яких також обумовлюють виникнення економічних криз і вони ж (інновації) забезпечують подолання цих криз і відновлення економічного зростання. Генезис шумпетерівської теорії бізнесових циклів пов'язаний з узагальненням попередніх теорій економічних криз та циклів: Д.Кітчина (**малі цикли** 3-4 роки), К.Жугляра (**середні цикли** 7-11 років), видатного українського економіста світової слави М.Туган-Барановського (**середні цикли** приблизно 10 років), знаменитого економіста

українського походження С.Кузнеця (**середні цикли** у будівництві 15-20 років), М.Кондратьєва (**довготривалі цикли** (довгі хвилі) 48-55 років).

Наявність економічних циклів підтверджує економічна історія і, особливо, світові кризи останніх десятиліть. Неокласична теорія не може адекватно пояснити їхню економічну природу, тому ця проблематика залишається актуальною в економічній науці.

Загальноприйнятим залишається **класичне визначення економічного циклу**: це період, протягом якого економіка проходить шлях від одного спаду (піднесення) до іншого спаду (піднесення) за умови збереження тенденції до зростання, а коливання реального ВВП в часі відбуваються відносно лінії тренду довгострокового економічного зростання. Таким чином, класичний цикл охоплює чотири фази: 1) пік; 2) спад (реcesія); 3) дно (депресія); 4) пожвавлення (піднесення).

Малюнок 5.

Відповідно визначають **структуру економічного циклу**:

I фаза — пік: обсяг виробництва досягає максимального рівня, за якого забезпечується повна зайнятість (потенційний ВВП).

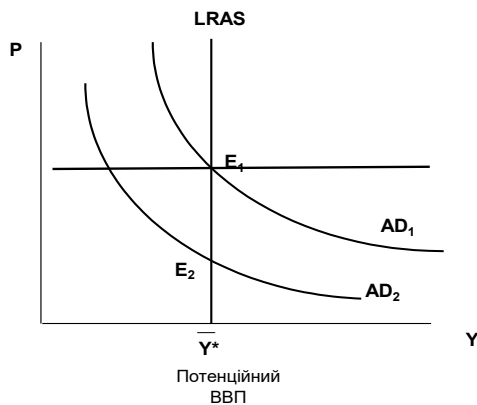
II фаза — спад (реcesія): фіксується за умови, що обсяг виробництва скорочується протягом не менше 6 місяців.

III фаза — дно (депресія): найнижча точка спаду.

IV фаза — пожвавлення (піднесення): обсяг виробництва спочатку відновлюється до рівня, що передував фазі спаду, а потім продовжує зростати поки не перевищить фазу піку попереднього циклу.

Проілюструвати неокласичний механізм економічного циклу у короткостроковому періоді можна на графіку моделі AD-AS (малюнок 6):

Малюнок 6.

Якщо економіка (ВВП) знаходиться на рівні потенційного ВВП (Y^*), то кризи немає.

Якщо фактичний врівноважений ВВП менше потенційного, то це вже криза, яка називається стагнацією і вона супроводжується зростанням норми безробіття вище природного рівня (утворюється циклічне безробіття).

Якщо фактичний врівноважений ВВП більше потенційного, то це стан «перегріву» економіки, інфляційного розриву, який виникає у циклічній фазі «пожвавлення» (піднесення).

3.2. Інфляція: суть, причини виникнення, види та соціально-економічні наслідки.

За типом інфляція може бути : **інфляцією попиту та інфляцією пропозиції**.

Інфляція попиту – коли інфляція виникає за рахунок зростання сукупного попиту в умовах наближених до повної зайнятості.

Інфляція пропозиції – коли крива сукупної пропозиції зсувається ліворуч-уверх, тобто коли зменшується обсяг ресурсів, зайнятих в економіці, при збереженні обсягів сукупного попиту.

Негативні наслідки інфляції:

- 1) виникнення інфляційної спіралі, коли пристосування до інфляції породжує її посилення;
- 2) руйнується ціновий механізм ефективної саморегуляції економіки, спотворюється рівноважні ціни;
- 3) гроші знецінюються та перестають виконувати свої функції;
- 4) зупиняється інвестиційний процес через високий номінальний банківський відсоток та зростання ризиків та стратегічної невизначеності щодо майбутніх доходів і витрат;
- 5) утворюється та зростає інфляційний податок з населення;
- 6) падають реальні доходи бюджетників: працюючих та пенсіонерів;
- 7) зростає імпорт, гальмується експорт тощо.

Крива Філіпса. Англійський економіст А.Філіпс в 1958 р. продемонстрував обернену залежність між темпом зростання заробітної плати та рівнем безробіття. Графік цієї залежності та похідної залежності, де замість індексу зарплати використовується індекс цін, отримав назву *крива Філіпса*. Проте ця залежність підтверджується тільки для стану перегріву економіки в умовах інфляції попиту.

Крива Філіпса показує, що у короткостроковому періоді уряд не може одночасно усунути інфляцію та безробіття, а тому йому доводиться робити вибір між ними за допомогою заходів, які здатні впливати на їх співвідношення.

Проте, після різкого зростання нафтових цін у середині 70-х років минулого сторіччя виникла інфляція витрат (пропозиції), особливо в країнах, де нафта виступає економічним ресурсом. Це призвело до одночасного зростання, як інфляції, так і безробіття. Цей стан отримав назву „стагфляція” від поєднання слів стагнація та інфляція, а крива Філіпса в ньому перестала існувати.

Також „руйнування” цієї залежності відбулося через актуалізацію для економічних процесів фактору, так званих, **раціональних** (*певний прогноз макроекономічних процесів*) та **адаптивних** (*переконання, що минулорічний тренд буде повторюватись*) **очікувань** економічних акторів. Механізм такого впливу демонструє формула кривої Філіпса з параметром очікуваної інфляції:

$$\pi = \pi^e - \beta(u - u^*) + \varepsilon,$$

де: π - інфляція; π^e – очікувана інфляція; ε - шоки пропозиції (*наприклад зростання цін ресурсів*); $\beta(u - u^*)$ - закон Оукена, див. підрозділ 3.4.

Очікування інфляції, яка ще не відбулася, вже може підвищити ціни, наприклад шляхом: 1) врахування в трудових контрактах через закладання більшої зарплати; 2) врахування продавцями через підвищення цін на продукцію для компенсації майбутнього подорожчання ресурсів; 3) врахування банками при кредитуванні через підвищення номінального банківського відсотку. Останнє можна продемонструвати за допомогою рівняння ефекту Фішера, де представлений зв'язок **номінального (i)** та **реального (r)** банківського відсотка: $i = r + \pi^e$.

3.3. Антиінфляційна політика: суть та види (активна, пасивна).

Адаптаційний підхід – коли держава діє досить пасивно, йде шляхом пристосування до ситуації. Інструменти такої антиінфляційної політики пов'язані з контролем за заробітною платою та цінами як засіб подолання інфляційних очікувань робітників і підприємців через:

- домовленість з профспілками про обмежене підвищення зарплати;
- прийняття законів, які регулюють зростання зарплати та цін тощо;
- індексація доходів – перерахування доходів населення в сторону їх збільшення (зарплат, соціальних виплат тощо) відповідно до зростання цін.

Таргетування інфляції. Це сучасна довоєнна антиінфляційна політика Національного банку України (НБУ). Відповідно до Стратегії монетарної політики на 2016-2020 р. НБУ перейшов від політики де-факто фіксованого валютного курсу до **режиму таргетування інфляції**, який полягає у публічному оголошенні кількісних цілей з інфляції та зобов'язанні центрального банку досягати цих цілей протягом середньострокового періоду. Але у Національного банку немає прав встановлювати ціни на товари та послуги. Тому НБУ впливає на інфляцію за допомогою наступних інструментів.

Основний інструмент, яким центральні банки впливають на рівень інфляції, є **ключова процентна ставка**. Для НБУ це **облікова ставка**. Зазвичай центробанки регулярно на визначену дату ухвалюють рішення щодо розміру ключової ставки (залишити без змін, підвищити або знизити). Такі рішення щодо облікової ставки Правління НБУ

приймає заздалегідь і оприлюднює. Як правило, кожного року проводиться вісім таких засідань.

Процес впливу ключової процентної ставки на інфляцію називається **трансмісійним механізмом монетарної політики** (від трансмісія – передача).

На першому етапі через зміну ключової процентної ставки Національний банк визначає рівень короткострокових процентних ставок на міжбанківському ринку. Ті у свою чергу через різні канали, головні з яких – процентний, фондовий та валютний, впливають на сукупний попит і інфляцію, зокрема через зміну очікувань населення та бізнесу. Управління цими очікуваннями стає ефективним за рахунок підвищення довіри до дій регулятора, якщо він проводить зрозумілу і послідовну політику інфляційного таргетування. Це, у свою чергу, підсилює дієвість монетарної трансмісії.

Також важливо враховувати, що **монетарна трансмісія займає певний час**, тому центральні банки намагаються діяти на випередження, спираючись на свої макроекономічні прогнози. **В Україні зміна облікової ставки НБУ найбільше впливає на рівень інфляції через 9-18 місяців.** Тому рішення з монетарної політики НБУ не є реакцією на події минулого, а відповіддю на очікуваний перебіг подій в майбутньому.

3.4. Безробіття та його види (структурне, фрикційне, циклічне). Природна норма безробіття. Рівень безробіття.

Категорія рівня безробіття є ключовою в курсі макроекономіки. Вона віддзеркалюється індикаторами, які характеризують оптимальність функціонування національної економічної системи. Ми визначали таку оптимальність для заданих (незмінних) ресурсів, тобто у короткостроковому періоді, як досягнення економікою **потенційного ВВП (ефективність за Парето)**. Цей стан також зветься „випуск при повній зайнятості” чи „повна зайнятість”.

У такий спосіб через показник рівня зайнятості визначається стан економіки, коли всі наявні ресурси розподілені повністю та найбільш ефективно. Рівень безробіття, який відповідає повному розподілу ресурсів, для економіки США сьогодні визначається у 6%. Цей стан також зветься „**повна зайнятість**”, бо ці 6% робочої сили не працюють не тому, що економіка не надає їм робочі місця, а тому, що вони їх ще не заповнили - чи через власні суб'єктивні причини (**фрикційне безробіття**), чи через те, що відбувається зміна структури національного виробництва і треба змінити кваліфікацію для того, щоби отримати існуюче нове робоче місце (**структурне безробіття**). Тому безробіття на рівні повної зайнятості ще зветься „**природним рівнем безробіття**”.

Тип безробіття, яке перевищує повну зайнятість, зветься „**циклічним**” і воно означає, що економіка працює не ефективно, бо не надає робочі місця всім бажаючим працювати. У цьому випадку економіка виробляє менший національний продукт, чим може виробити за наявних ресурсів (потенційний ВВП), не розподіляє повністю та ефективно свої ресурси і це є ознакою **кризи** чи **рецесії**. Тому при фактичному ВВП меншому за потенційний ми говорили, що це стан – „**розрив безробіття**” (де мається на увазі саме циклічне безробіття) чи „**рецесійний розрив**”. Величина ВВП, яку не отримали у цьому випадку, зветься „**відставання ВВП**” чи „**розрив ВВП**” :

$$\text{відставання(розрив) ВВП} = \frac{Y - Y^*}{Y^*}; \quad \text{циклічне безробіття} = (u - u^*) > 0;$$

де: Y – фактичний ВВП, Y^* – потенційний ВВП;

u – фактична норма безробіття, u^* – природна норма безробіття.

Критерії визначення, кого вважати безробітним, відрізняються в різних країнах, тому при аналізі статистики безробіття з різних джерел треба звертати увагу на методику. В принципі теорія ринкової економіки вважає **безробітними (U)** тих, хто не має роботи на момент оцінки, але активно шукає її через реєстрацію в службі зайнятості та отримання допомоги з безробіття. До **зайнятих (E)** відносяться ті, хто має роботу повний чи не повний робочий день (тиждень).

Сума зайнятих (працюючих) та безробітних визначає характеристику **робочої сили (L)**:

$$L = E + U.$$

Рівень (норма) безробіття (u) – це відношення числа безробітних до чисельності робочої сили: $u = U/L$.

Особи, які не мають роботи і активно її не шукають, не включаються до складу робочої сили.

Закон Оукена – це емпірично знайдене числове співвідношення між значеннями параметрів відставання ВВП та циклічного безробіття: $\frac{Y - Y^*}{Y^*} = -\beta(u - u^*),$

де β – коефіцієнт чутливості ВВП до циклічного безробіття, який показує, на скільки відсотків зменшиться потенційний ВВП на кожний відсоток норми циклічного безробіття. Різні підручники дають різне значення цього емпіричного параметру. Ми приймаємо його 2, тобто один відсоток циклічного безробіття означає зменшення значення потенційного ВВП на 2%. *Наприклад, якщо потенційний ВВП = 1000, а рівень фактичного безробіття = 8%, тоді при природному рівні безробіття 6% величина фактичного ВВП складе: $1000 \times 0,96 = 960$.*

Наведена статична формула може бути трансформованою у динамічну формулу, яка поточну ситуацію описує на тлі довгострокового тренду і тоді базою порівняння виступає попередній період:

$$\frac{Y - Y_{-1}}{Y_{-1}} = 3\% - \beta(u - u_{-1}).$$

Для довгострокового періоду характерним є те, що і параметр ВВП, і параметр норми безробіття віддзеркалюють стан повної зайнятості та потенційний ВВП, який щорічно зростає з темпом 3% (здаємо монетарне правило Фрідмана). Тому відхилення від цих параметрів у поточному році є короткостроковими коливаннями, які описує вищенаведена статична формула закону Оукена.

4. Грошовий ринок та банківська система. Монетарна політика держави.

4.1. Грошовий ринок та його агрегати.

Грошовий ринок є категорією, яка використовується у макроекономічному аналізі для віддзеркалення відносин купівлі-продажу грошей як специфічного товару у вигляді короткострокових (терміном до року) боргових (документарних та бездокументарних) інструментів.

На грошовому ринку формується ціна короткострокових фінансових ресурсів. Здійснюючи операції на грошовому ринку, Національний банк впливає на вартість таких ресурсів. Це є важливим для ефективного функціонування монетарного трансмісійного механізму, завдяки якому рішення, що приймає Національний банк в монетарній сфері, впливають на цінові процеси в державі.

Гроші - вид фінансових активів, який може бути використаний для здійснення угод (транзакцій). Найбільш характерна риса грошей - їх висока ліквідність. В економіці гроші виконують ряд **функцій**, виступаючи в якості:

- 1) засобу платежу,
- 2) міри вартості,
- 3) засобу збереження вартості (накопичення багатства).

ГРОШИМА називаються:

1) сукупність активів, які використовуються при здійсненні різних купівельних операцій;

2) загальновизнаний засіб платежу, який приймається в обмін на товари та послуги, а також при сплаті боргів.

КРЕДИТНІ ГРОШІ - засоби обміну, які представляють собою боргові зобов'язання депозитних інститутів.

ПРОПОЗИЦІЯ ГРОШЕЙ або **ГРОШОВА МАСА** - сукупність загальноприйнятих засобів платежу в економіці.

ЛІКВІДНІСТЬ - здатність активу використовуватися в якості засобу платежу і зберігати свою номінальну вартість незмінною.

СТУПІНЬ ЛІКВІДНОСТІ АКТИВІВ визначається тим, наскільки швидко і з якими мінімальними витратами порівняно з величиною їх грошової оцінки ці активи можуть бути продані або обміняні на інші активи. Чим більші витрати обміну активу на гроші, тим нижчий рівень його ліквідності.

ТРАНСАКЦІЙНІ (ЧЕКОВІ) ДЕПОЗИТИ - вклади, кошти з яких можуть бути переведені іншим особам у вигляді платежів по угодам за допомогою чеків або електронних грошових переказів без попереднього повідомлення банку.

ГРОШОВІ АГРЕГАТИ - це особливе поєднання ліквідних активів, які є альтернативними вимірниками грошової маси.

Кількість грошей в країні контролюється державою монетарною (грошовою) політикою, яку на практиці здійснює Центральний Банк (емісійний центр) країни. В Україні такий Центральний банк називається – **Національний банк України**.

Для вимірювання грошової маси використовуються **грошові агрегати: M1, M2, M3**, (у порядку зменшення ступеня ліквідності). Склад і кількість використовуваних грошових агрегатів розрізняється по країнах.

Склад грошових агрегатів в Україні.

Грошові агрегати – зобов'язання *депозитних корпорацій* (Національного банку України та банків України), що мають відносно високий ступінь ліквідності, перед іншими секторами економіки, крім депозитних корпорацій і сектора загального державного управління. До зобов'язань депозитних корпорацій належать готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями, переказні депозити, інші депозити та цінні папери, крім акцій.

Грошовий агрегат M0 включає готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями.

Грошовий агрегат M1 – грошовий агрегат M0 та переказні депозити в національній валюті (M1–M0).

Грошовий агрегат M2 – грошовий агрегат M1 та переказні депозити в іноземній валюті й інші депозити (M2–M1).

Грошовий агрегат M3 – грошовий агрегат M2 та цінні папери, крім акцій (M3–M2).

Грошові агрегати M0 та M1 представляють собою ПРОПОЗИЦІЮ ГРОШЕЙ у вузькому розумінні.

«ШИРОКІ ГРОШІ», «МАЙЖЕ ГРОШІ», «КВАЗІ ГРОШІ» - високоліквідні фінансові активи, які не функціонують безпосередньо як засіб обігу, але можуть легко і без ризику фінансових втрат переводитися у готівку або чекові депозити - є **складовою частиною грошових агрегатів M2 і M3**.

Пріоритетом монетарної політики в Україні є досягнення та забезпечення цінової стабільності. Цінова стабільність передбачає незначне зростання цін, а не їх незмінність.

За низької та стабільної інфляції доходи та заощадження українців захищені від знецінення, підприємці можуть здійснювати довгострокові інвестиції у вітчизняну економіку, що сприяє створенню робочих місць.

Національний банк забезпечує цінову стабільність, використовуючи інфляційне таргетування та плаваючий обмінний курс гривні. Основним інструментом монетарної політики є облікова ставка.

4.2. Попит на гроші. Пропозиція грошей. Простий депозитний мультиплікатор. Рівновага на грошовому ринку.

ПОПИТ НА ГРОШІ – це попит на готівкові гроші та попит на кошти на поточних рахунках, тобто попит на гроші як активи у безпосередньо ліквідній формі. Зв'язок між сумою грошей і загальним обсягом угод у економіці відображений у рівнянні кількісної теорії грошей.

РЕАЛЬНА ВАРТІСТЬ ГРОШЕЙ (КУПІВЕЛЬНА СПРОМОЖНІСТЬ ГРОШЕЙ) - це кількість товарів та послуг, які можна купити за грошову одиницю.

Попит на грошові запаси, що визначені із врахуванням їх купівельної спроможності, називається **РЕАЛЬНИМ ПОПИТОМ НА ГРОШІ**.

РЕАЛЬНІ ГРОШОВІ ЗАЛИШКИ або **РЕАЛЬНІ ГРОШОВІ ЗАПАСИ** вимірюють той обсяг товарів та послуг, який можна придбати за певну номінальну кількість грошей.

Кількісна теорія грошей визначає попит на гроші за допомогою рівняння обміну:

$$MV = PY,$$

де M - кількість грошей в обігу, V - швидкість обігу грошей, P - рівень цін, Y – обсяг ВВП (у реальному вираженні).

Передбачається, що швидкість обігу - величина постійна, тому що пов'язана з досить стійкою структурою угод в економіці. Однак, з плином часу вона може змінюватися, наприклад, у зв'язку з впровадженням нових технічних засобів в банківських установах, що прискорюють систему розрахунків. При сталості V рівняння обміну має вигляд:

$$M\bar{V} = PY$$

За умови сталості V зміна кількості грошей в обігу (M) повинна викликати пропорційну зміну номінального ВВП (PY). Але згідно з класичною теорією, реальний ВВП (Y) змінюється повільно і тільки при зміні величини факторів виробництва і технології. Тому коливання номінального ВВП відображатимуть головним чином зміни рівня цін. Таким чином, зміна кількості грошей в обігу не впливає на реальні величини, а відіб'ється на коливаннях номінальних змінних. Це явище отримало назву "**нейтральності грошей**". Сучасні монетаристи, підтримуючи концепцію "**нейтральності грошей**" для опису довготривалих зв'язків між динамікою грошової маси і рівнем цін, визнають вплив пропозиції грошей на реальні величини в короткостроковому періоді (в межах ділового циклу).

Рівняння обміну може бути представлено у темповому запису (для невеликих змін його компонентів):

$$\frac{\Delta M}{M} \cdot 100\% + \frac{\Delta V}{V} \cdot 100\% = \frac{\Delta P}{P} \cdot 100\% + \frac{\Delta Y}{Y} \cdot 100\%.$$

За правилом монетаристів, держава повинна підтримувати темп зростання грошової маси на рівні середніх темпів зростання реального ВВП, тоді рівень цін в економіці буде стабільний.

Щоб елімінувати вплив інфляції, необхідно розглянути реальний попит на гроші, тобто: $\left(\frac{M}{P}\right)^D = kY$,

де величина $\frac{M}{P}$ має назву "**реальних запасів грошових залишків**", $k = 1/V$ - коефіцієнт еластичності попиту по доходу чи **монетизації ВВП**.

Фактори попиту на гроші:

- 1) рівень доходу;
- 2) швидкість обігу грошей;
- 3) номінальна ставка відсотка.

Класична теорія пов'язує попит на гроші головним чином з реальним доходом. Кейнсіанська теорія попиту на гроші вважає основним фактором впливу на такий попит - ставку відсотка. Зберігання грошей у вигляді готівки пов'язано з певними витратами. Вони дорівнюють відсотку, який можна було б отримати, поклавши гроші в банк або використавши їх на купівлю інших фінансових активів, що приносять дохід. Чим вище ставка відсотка, тим більше ми втрачаємо потенційного доходу, тим вище альтернативна вартість зберігання грошей у вигляді готівки, а отже, тим нижче попит на готівкові гроші.

Функція попиту на реальні грошові залишки має вигляд:

$$\left(\frac{M}{P}\right)^D = L(i, Y),$$

де i - номінальна ставка банківського відсотку,
 Y - реальний дохід.

Якщо припустити лінійну залежність, отримаємо: $\left(\frac{M}{P}\right)^D = kY - hi$,

де коефіцієнти k і h відображають чутливість попиту на гроші до доходу і ставки відсотку. Функція попиту на гроші показує, що за будь-якого даного рівня доходу величина попиту буде падати з ростом ставки відсотка і навпаки. Збільшення рівня доходу відібіється зрушенням кривої попиту на гроші вправо на величину $k \Delta Y$.

У функції попиту на гроші використовується номінальна ставка відсотка. Зв'язок номінальної (i) та реальної ставки відсотка (r) описується рівнянням Фішера (де π^e – очікувана інфляція): $i = r + \pi^e$, **чи** $r = i - \pi^e$.

При високих темпах інфляції використовується більш точна формула для визначення реальної ставки відсотка:

$$r = \frac{i - \pi^e}{1 + \pi^e}.$$

Кількісна теорія і рівняння Фішера разом дають зв'язок обсягу грошової маси і номінальної ставки відсотка: зростання грошової маси викликає зростання інфляції, а остання призводить до збільшення номінальної ставки відсотка.

Кейнсіанська теорія попиту на гроші - теорія переваги ліквідності: вказує на три мотиви, які спонукають людей зберігати частину грошей у вигляді готівки:

- Трансакційний мотив (потреба в готівці для поточних угод).
- Мотив обережності (зберігання певної суми готівки на випадок непередбачених обставин у майбутньому).
- Спекулятивний мотив ("намір приберегти деякий резерв, щоб з вигодою скористатися кращим, порівняно з ринком, знанням того, що принесе майбутнє").

Спекулятивний попит на гроші, заснований на зворотній залежності між ставкою відсотка і курсом облігацій. Якщо ставка відсотка зростає, то ціна облігації падає, попит на облігації зростає, що веде до скорочення запасу готівкових грошей (змінюється співвідношення між готівкою і облігаціями в портфелі активів), тобто попит на готівкові гроші знижується. Таким чином, очевидна зворотна залежність між попитом на гроші й ставкою відсотка.

Пропозиція грошей (M^s) складається з готівки (C) поза банківською системою та банківських депозитів (D):

$$M^s = C + D$$

Банківська система країни підтримує свою ліквідність через систему часткового резервування депозитних грошей, тобто через визначену Центральним банком норму резервування депозитів. Банки зобов'язані зберігати відповідну частку депозитів у вигляді резервів і не використовувати їх для надання кредитів.

Пропозиція грошей в країні формується емісійним центром – **Центральним банком** (наприклад, в Україні ця інституція називається Національний банк України, в США – Федеральна резервна система США), та банківською системою, яка має властивість **мультиплікувати первинну емісію грошей Центрального банку**. Первинна емісія грошей створює **грошову базу**.

Грошова база (MB) складається з готівки (C), яка не знаходиться в банківській системі, та з резервів комерційних банків (R). Тоді:

$$MB = C + R,$$

Центральний банк країни змінює пропозицію грошей в країні через такі механізми (інструменти) державного управління: *операції на відкритому ринку цінних паперів, зміна банківських облікових ставок, зміна вимог до рівня обов'язкових резервів комерційних банків*.

ОПЕРАЦІЇ НА ВІДКРИТОМУ РИНКУ - це купівля або продаж Центральним банком державних цінних паперів на фінансових ринках комерційним банкам і населенню з метою впливу на обсяг або структуру резервів комерційних банків. Купівля цінних паперів

Центральним банком збільшує пропозицію грошей за рахунок збільшення резервів комерційних банків, частка яких далі видається як позика. Продаж цінних паперів урядом чи ЦБ зменшує пропозицію грошей через заміщення останньої низьколіквідними цінними паперами (облігаціями).

ОБЛІКОВА СТАВКА ПРОЦЕНТА (ставка рефінансування) - це ставка процента, під яку Центральний банк надає кредити комерційним банкам. Зниження облікової ставки стимулює комерційні банки до розширення обсягів позичання у ЦБ і збільшує банківські резерви, розширюючи тим самим кредитний потенціал банківської системи.

РЕЗЕРВНІ ВИМОГИ (норма резервування) впливають на здатність банківської системи до створення грошей двома шляхами: 1) через зміну розміру надлишкових резервів; 2) шляхом зміни розміру грошового мультиплікатора. Зниження норми обов'язкового резервування переводить обов'язкові резерви у надлишкові і тим самим збільшує можливість банків створювати нові гроші.

В Україні останнім часом збільшення пропозиції грошей здійснюється також через *викуп Національним банком надлишку пропозиції долара США* на валютній біржі з метою підтримки фіксованого обмінного курсу гривні. Реально може існувати і такий інструмент збільшення пропозиції грошей як *кредити Національного банку Уряду для фінансування дефіциту бюджету через купівлю державних облігацій*.

Банківська система країни має здатність збільшувати пропозицію грошей через процес мультиплікації грошової маси, яка знаходиться в банківській системі. Це стосується тієї частки обсягу грошей в комерційних банках, які використовуються для цілей кредитування. Гроші, які залишаються в банках як резерви (нормативні – частка депозитів за нормою резервування, і надлишкові – обсяги грошей, які знаходяться в банках у вигляді резервів, але обсяг яких перевищує необхідний нормативний рівень резервування), не мультиплікуються („не розмножуються”).

Механізм мультиплікації кредитних грошей комерційних банків, які (гроші) залишаються в банківській системі країни, такий.

Припустимо, що депозит комерційного банку №1 виріс на 1000, що є збільшенням грошової бази країни внаслідок позики Центрального банку (інструмент – рефінансування). Хай норма резервування буде 20%. Тоді в обов'язковому резерві залишається 200, а решта цієї суми переходить (розміщується як депозит) в інший банк (№2) у вигляді кредиту економічному агенту, який обслуговується цим банком №2. Таким чином, банк №1 збільшив пропозицію грошей на 800 і тепер цей приріст складає $800 + 1000 = 1800$ (депозитні зобов'язання банку №1 залишаються 1000 одиниць, а депозитні зобов'язання банку №2 збільшилися на 800 одиниць). Далі, банк №2 зобов'язаний зарезервувати 20% цих додаткових депозитів (що складе 160), а на суму 640 видати кредит, який буде розміщений в банку №3. Тепер позиція грошей ще зросте на 640 одиниць. Реально цей процес повинен рухатися далі - банки вимушені використовувати депозитні гроші для цілей кредитування для того, щоби „заробити” відсоток, який вони обіцяли за депозит і ще й заробити для себе. Тому цей процес можна розглядати як такий, що триває до останньої одиниці, яку можна розмістити як кредит, і тоді загальна величина збільшення пропозиції грошей від збільшення грошової бази на 1000 одиниць буде такою:

Перше збільшення депозиту комерційного банку = 1000

Кредит банку №1 = $(1 - 0,2) \cdot 1000 = 800$

Кредит банку №2 = $(1 - 0,2)[(1 - 0,2) \cdot 1000] = (1 - 0,2)^2 \cdot 1000 = 640$

Кредит банку №3 = $(1 - 0,2)[(1 - 0,2)^2 \cdot 1000] = (1 - 0,2)^3 \cdot 1000 = 512$

... і т.д. ...

Сумарне збільшення пропозиції грошей від збільшення грошової бази на 1000 дорівнює:

$$1000 \cdot [1 + (1 - 0,2) + (1 - 0,2)^2 + (1 - 0,2)^3 + \dots] = \frac{1}{0,2} \cdot 1000$$

[у квадратних дужках маємо суму геометричної прогресії зі знаменником $(1 - 0,2)$, тобто менше одиниці. За визначенням ця сума дорівнює $\frac{1}{1 - (1 - 0,2)} = \frac{1}{0,2}$.]

Тоді формула збільшення пропозиції грошей (ΔM^s) у цьому випадку буде:

$$\Delta M^s = \frac{1}{rr} \Delta D$$

де rr - норма резервування депозитів, ΔD – первинне збільшення грошової бази (депозиту комерційного банку).

Коефіцієнт $\frac{1}{rr}$ називається **мультиплікатором банківської системи (розширення банківських депозитів)**.

Цей мультиплікатор є окремим випадком більш загального **грошового мультиплікатора**, який враховує обсяг збільшення грошової бази за межами банківської системи, тобто додаткові гроші, які не мультиплікуються („не розмножуються”) банківською системою. Ці гроші – це готівка поза банківською системою (C).

Якщо задати коефіцієнти відношення готівки до депозитів (cr) – коефіцієнт депонування, та відношення готівки до депозитів (rr) – норму резервування, як

$$cr = \frac{C}{D}, rr = \frac{R}{D}$$

тоді можна вивести загальну формулу **грошового мультиплікатора (m)** :

$$M^s = m \cdot MB \Rightarrow m = \frac{M^s}{MB}$$

$$m = \frac{M^s}{MB} = \frac{C + D}{C + R}$$

Поділивши праву частину цього рівняння на D (депозити) отримаємо остаточну загальну формулу грошового мультиплікатора:

$$m = \frac{cr + 1}{cr + rr}$$

Можна бачити, що у випадку, коли всі гроші залишаються в банківській системі ($cr = 0$), цей мультиплікатор набуває форми вищенаведеного **мультиплікатору розширення банківських депозитів**. Тобто, чим більше обсяг грошей, які можуть „розмножуватися” (знаходяться в банківській системі), тим величина грошового мультиплікатора набуває більшого значення. Коефіцієнт rr віддзеркалює, як частку обов’язкових, так і частку надлишкових резервів, тобто можна його назвати **нормою фактичного резервування банківської системи**. Чим ефективніше працює фінансова система країни, тим ближчі значення фактичного резервування і нормативного резервування банківської системи.

Таким чином, загальна формула співвідношення пропозиції грошей та монетарної бази буде такою:

$$M^s = \frac{cr + 1}{cr + rr} \cdot MB$$

Відповідно, маючи фактичні значення певних компонентів цієї формули, можна знайти інші, невідомі.

З формули видно, що пропозиція грошей прямо залежить від величини грошової бази та грошового мультиплікатора. Цю формулу можна використати для підрахунку зміни обсягу пропозиції грошей у разі зміни грошової бази. Збільшення коефіцієнту депонування та норми резервування зменшує значення грошового мультиплікатора.

4.3. Монетарна політика: суть, цілі та види.

МОНЕТАРНА (ГРОШОВО-КРЕДИТНА) ПОЛІТИКА полягає у регулюванні пропозиції грошей з метою стабілізації сукупного обсягу виробництва, зайнятості та рівня цін.

ПОЛІТИКА ДЕШЕВИХ ГРОШЕЙ - політика, що спрямована на збільшення пропозиції грошей для стимулювання сукупних витрат і зайнятості.

ПОЛІТИКА ДОРОГИХ ГРОШЕЙ - спрямована на обмеження пропозиції грошей для зниження витрат і стримування інфляційного тиску.

Пріоритетом монетарної політики є досягнення та забезпечення цінової стабільності. Цінова стабільність передбачає незначне зростання цін, а не їх незмінність. За низької та стабільної інфляції доходи та заощадження громадян захищені від знецінення, підприємці можуть здійснювати довгострокові інвестиції у вітчизняну економіку, що сприяє створенню робочих місць.

Монетарна політика держави повинна підтримувати **ефективний обсяг пропозиції грошей** в країні, який дозволяє економіці перебувати на рівні потенційного ВВП, який постійно зростає, та не допускати виникнення станів рецесії (циклічного безробіття) чи

перегріву (інфляційного розриву). У якості прикладу реалізації такої політики можна навести *Монетарне правило Фрідмана*, яке віддзеркалює необхідність збільшувати пропозицію грошей у відповідності до щорічного темпу зростання економіки у довгостроковому періоді. Для США Мілтон Фрідман емпірично визначив такий темп 4%, де 3% - це довгостроковий щорічний тренд збільшення реального ВВП і 1% - щорічна інфляція.

У макроекономічній політиці виділяють характеристики **внутрішнього та зовнішнього лагу**. *Внутрішній лаг* – проміжок часу між моментом економічного шоку та моментом прийняття у відповідь заходів економічної політики. *Зовнішній лаг* – проміжок часу між моментом прийняття певних рішень щодо заходів макроекономічної політики та моментом досягнення результативності цими заходами. **Монетарна політика** має *короткий внутрішній лаг*, бо рішення, які впливають на пропозицію грошей, можуть бути прийнятими дуже швидко (наприклад постановою Центрального банку) та *великий зовнішній лаг* через тривалий передаточний (трансмісійний) механізм впливу інструментів монетарної (грошово-кредитної) політики. Цей *передаточний* механізм монетарної політики має вигляд: *зміна пропозиції грошей* $\Rightarrow$ *зміна відсоткової ставки* $\Rightarrow$ *зміна інвестицій* $\Rightarrow$ *зміна ВВП*.

Цілі та завдання сучасної монетарної політики Національного банку України.

1. Діяльність Національного банку України (НБУ) спрямована на виконання функцій та завдань, визначених Конституцією України та законами України. Законом України "Про Національний банк України" визначено **пріоритетність цілей** при виконанні Національним банком України своєї основної функції відповідно до Конституції України – забезпечення стабільності грошової одиниці України. Тому **першою пріоритетною ціллю** грошово-кредитної (монетарної) політики визначено досягнення та **підтримку цінової стабільності**.

Проведення грошово-кредитної політики спрямоване на поступове зниження темпів інфляції та має забезпечити досягнення середньострокової інфляційної цілі – 5% з допустимим діапазоном відхилень ± 1 відсотковий пункт. Середньострокова інфляційна ціль затверджена Стратегією монетарної політики Національного банку України і може переглядатися лише у бік зниження в міру прогресу в економічному розвитку України. Цілі та особливості застосування інструментарію монетарної політики, а також макроекономічний контекст її імплементації, деталізуються у щорічних Основних засадах грошово-кредитної політики, а також у щоквартальних Інфляційних звітах, які оприлюднюються на сайті НБУ.

2. Для успішного функціонування економіки центральні банки мають приділяти увагу не лише підтримці цінової стабільності, а й питанням **сприяння фінансовій стабільності**. Відповідну ціль законодавство визначає і для Національного банку, **що є його другою за пріоритетністю ціллю**.

3. У довгостроковій перспективі стабільність національної грошової одиниці неможлива без забезпечення сталого економічного розвитку. З огляду на це **третьою за пріоритетністю ціллю** Національного банку є **сприяння додержанню стійких темпів економічного зростання** та підтримка економічної політики Уряду.

Інструменти монетарної політики НБУ в сучасних умовах.

Національний банк здійснює гнучку адаптацію операційного дизайну грошово-кредитної (монетарної) політики та вживає необхідних антикризових заходів для підтримки належного рівня ліквідності банківської системи (у тому числі за потреби – частково через механізми бланкового рефінансування) та посилення гнучкості банків в управлінні власною ліквідністю. За високої невизначеності та з огляду на шоківі умови функціонування економіки підчас війни, запроваджено адміністративні обмеження на валютному ринку та щодо руху капіталу.

З огляду на необхідність забезпечення належної відсічі широкомасштабній збройній агресії Росії та безперебійного функціонування системи державних фінансів в умовах воєнного стану Національний банк може надавати підтримку державному бюджету шляхом купівлі цінних паперів Уряду України на первинному ринку (тимчасова інституціональна можливість чого випливає із законодавства про військовий стан). Доцільність та обсяги операцій із фінансування державного бюджету визначатимуться окремими рішеннями Національного банку, зважаючи на ситуацію на фінансових ринках та в державних фінансах, зокрема з урахуванням можливості наповнення державного бюджету з інших джерел.

Усвідомлюючи потенційні ризики монетизації дефіциту державного бюджету, Національний банк фінансуватиме лише критичні видатки Уряду в обмежених обсягах та лише шляхом купівлі цінних паперів Уряду на первинному ринку. Національний банк також зберігатиме максимальну прозорість у висвітленні таких операцій. У сукупності, обмеження обсягів монетизації дефіциту бюджету та прозорі комунікації, дадуть змогу запобігти:

- загрозі посилення фіскального домінування та, відповідно, ефекту “фіскального витіснення”, тобто підпорядкування дій центробанку потребам уряду, що призводить до високої інфляції;
- послабленню довіри до грошово-кредитної (монетарної) політики та розбалансуванню очікувань;
- ускладненню процесу євроінтеграції України та співпраці з міжнародними фінансовими донорами.

Водночас Національний банк України і надалі виходитиме з потреби збереження власної інституційної, фінансової та операційної незалежності для належного виконання своїх функцій. Національний банк максимально уникатиме заходів та інструментів, застосування яких призведе до послаблення довіри до грошово-кредитної (монетарної) політики, розбалансування очікувань та посилення фіскального домінування.

5. Фіскальна політика: суть, види (дискреційна та недискреційна). Крива Лаффера.

За Кейнсом уряд повинен забезпечувати стабілізацію економіки за рахунок управління сукупним попитом країни через заходи **бюджетно-податкової (або фіскальної, від лат. *fiscus* – скарбниця) політики**. Тому в кейнсіанському підході найбільш ефективним інструментом макроекономічної політики вважається **фіскальна (бюджетно-податкова) політика**. Це обумовлене тим, що саме через державні видатки та податки можна ефективно

впливати на сукупний попит, величина якого в короткостроковому періоді визначає обсяг ВВП. Застосовуючи інструменти фінансової політики з врахуванням ефектів мультиплікації витрат, держава може, за кейнсіанцями, проводити результативну стабілізаційну політику для утримання ефективного сукупного попиту та забезпечення національного випуску на рівні потенційного ВВП.

Для методологічного бачення кейнсіанців характерним є виправдання необхідності проведення **активної** бюджетно-податкової (фінансової) макроекономічної політики для компенсації негативних наслідків внутрішньої нестабільності економіки, яка обумовлюється недостатньою гнучкістю ціноутворення, особливо низькою еластичністю на зниження цін, фіксацією ціни праці («жорсткістю» заробітної плати), обмеженням регулятивної функції коливань банківського відсотку («пастка ліквідності») тощо.

Класичний (неокласичний) підхід розглядає економічну систему як таку, що здатна ефективно саморегулюватися через коливання рівноважних цін на всіх ринках (ціни продукції, заробітна плата, банківський відсоток, валютний курс). Відтак, економіка, за неокласиками, автоматично знаходиться в районі стану довгострокової рівноваги (потенційного ВВП). Втручання держави як економічного актора вважається небажаним, бо це створює макроекономічні шоки та посилює нестабільність економіки. Тому в цьому підході віддається перевага **пасивній макроекономічній політиці**, а роль держави зводиться до підтримки та захисту інститутів вільного функціонування ринків і забезпечення величини пропозиції грошей на рівні обсягу потенційного валового внутрішнього продукту.

Зазначені дві школи відповідно орієнтуються на різні **основні макроекономічні тотожності**, які відображують ту ж саму економічну реальність – сукупність трансакцій в національній економіці за певний проміжок часу.

У кейнсіанській моделі основною тотожністю, на базі якої будуються різні рівняння макроекономічних пропорцій, є **тотожність доходів і витрат** (підрозділ 2.1):

$$Y \equiv C + I + G + X_n$$

В неокласичній моделі основною макроекономічною тотожністю є **рівняння обміну** (кількісної теорії грошей, підрозділ 4.2): $MV = PY$

Інструментами фінансової політики є:

державні витрати (G) (державні закупівлі та трансферти);

податки (T).

Ці інструменти мають мультиплікаційний вплив на економіку (найбільший – у державних закупівель).

Мультиплікатор державних витрат – коефіцієнт збільшення (зменшення) рівноважного ВВП (ΔY) від збільшення (зменшення) державних витрат (ΔG).

$$\Delta Y = \Delta G \times M_g,$$

де M_g – мультиплікатор державних витрат:

$$M_g = \frac{\Delta Y}{\Delta G} = \frac{1}{1 - b}$$

де b – гранична схильність до споживання.

Податковий мультиплікатор - коефіцієнт збільшення (зменшення) рівноважного ВВП (ΔY) від збільшення (зменшення) автономних податків (ΔT).

$$\Delta Y = \Delta T \times M_T,$$

де M_T – податковий мультиплікатор:

$$M_T = \frac{\Delta Y}{\Delta T} = \frac{-b}{1-b}, \quad \Delta Y = -\Delta T \cdot \frac{b}{1-b}$$

Стимулююча та стримуюча фінансова політика.

В період спаду уряд проводить **стимулюючу** (експансіоністську) фінансову політику: *збільшує державні витрати, зменшує податки*. Негативним наслідком є рух в бік дефіциту бюджету.

В період підйому (перегріву економіки) уряд проводить **стримуючу** (рестриктивну) фінансову політику: *зменшує державні витрати, збільшує податки*.

Існують **внутрішні та зовнішні лаги** макроекономічної політики.

Внутрішній лаг – проміжок часу між моментом економічного шоку та моментом прийняття у відповідь заходів економічної політики. Для інструментів **фінансової політики** цей лаг є довгим, бо часто потребує рішень парламенту щодо змін бюджетних витрат чи податкового законодавства. Монетарна політика має короткий внутрішній лаг, бо рішення, які впливають на пропозицію грошей, можуть бути прийнятими дуже скоро (наприклад, постановою Центрального банку).

Зовнішній лаг – проміжок часу між моментом прийняття певних рішень щодо заходів макроекономічної політики та моментом досягнення результативності цими заходами. Інструменти **фінансової політики** мають невеликий зовнішній лаг, бо прийняті рішення щодо змін у бюджетних видатках чи податкових нормах можуть почати діяти з наступного дня. Інструменти монетарної (грошово-кредитної) політики мають великий зовнішній лаг через тривалий передаточний (трансмісійний) механізм їхньої дії.

Існують два типи макроекономічної політики: **за правилами (тверда)** та **дискреційна (за нагодою чи гнучка)**.

Вважається, що макроекономічна політика, яка базується на твердих правилах, має такі переваги перед дискреційною політикою:

- а) стабільна макроекономічна політика знижує ризики прийняття некомпетентних рішень;
- б) в умовах політики «твердого курсу» зменшується вплив політичного бізнес-циклу;
- в) стабільна макроекономічна політика підвищує ступінь довіри до уряду.

Стабільна макроекономічна політика може бути, як активною, так і пасивною.

«Твердий курс» бюджетно-податкової політики уряду означає щорічне формування збалансованого бюджету. Проте такий підхід має недоліки, які пов'язані з:

- а) зниженням ступеню «вбудованої» стабільності економіки;
- б) збільшенням коливань податкових ставок, що знижує інвестиційну активність;
- в) відносним зниженням теперішніх доходів на користь майбутніх періодів.

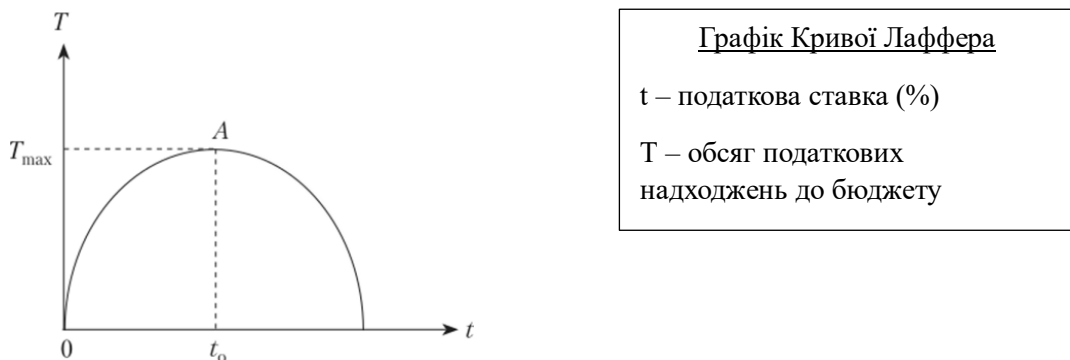
«Твердий курс» монетарної (грошово-кредитної) політики Центрального банку означає, зокрема, наступне:

- а) підтримка стабільного темпу зміни грошової маси (наприклад, монетарне правило Фрідмана);
- б) стабілізація номінального ВВП;
- в) стабілізація ринкової ставки банківського відсотку.

Проте, здійснення заходів політики «твердого курсу» може призвести до негативних наслідків у разі **неузгодженості фінансової і монетарної політик** відповідно уряду та Центрального банку.

Крива Лаффера є графічним зображенням відкритої американським економістом Артуром Лаффером парадоксальної залежності обсягів податкових надходжень до бюджету від ставки оподаткування доходів.

Малюнок 6.

До певного значення податкової ставки (на графіку - t_0) відбувається зростання податкових надходжень до бюджету. Цей відрізок кривої Лаффера називають «арифметичним ефектом» (прямо пропорційне збільшення T від збільшення t). Ставка податку t_0 забезпечує максимальний обсяг бюджетних надходжень (A).

Парадокс починається при збільшенні ставки оподаткування понад значення t_0 . Тоді податкові надходження вже зменшуються. Цей відрізок кривої Лаффера називають «економічним ефектом» (обернена залежність – зменшення T від збільшення t). На графіку навіть показана ситуація, коли надвисокі ставки оподаткування зупиняють економічну діяльність, податкова база повністю руйнується і, відповідно, надходження податків до бюджету повністю зупиняються. Зрозуміло, що відсутність оподаткування ($t = 0$) також

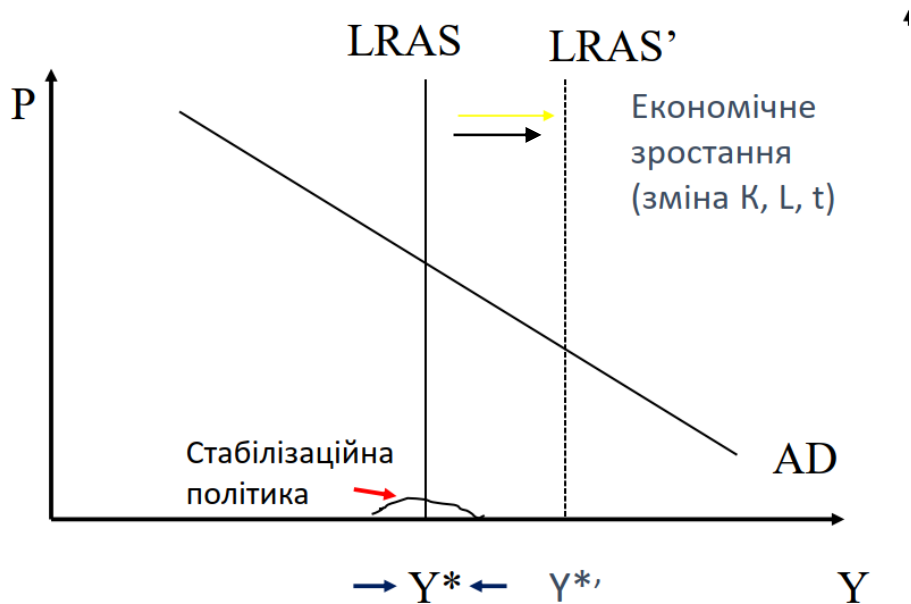
призводить до відсутності податкових надходжень до бюджету. Відкрита Артуром Лаффером залежність використовується при формуванні оптимальної бюджетно-податкової (фіскальної) політики.

6. Економічне зростання: суть та типи (екстенсивний та інтенсивний). Фактори економічного зростання.

Поняття економічного зростання в публіцистичній площині застосовується до будь-якої ситуації **збільшення обсягу ВВП**. Тобто, коли статистика демонструє для певного періоду часу збільшення обсягу ВВП різних типів, це вже називається економічним зростанням. Типи вимірювання обсягу ВВП, як правило, такі: номінальний ВВП, реальний ВВП, ВВП на душу населення; вимірювання обсягу ВВП може бути у національній валюті, в доларах США, в доларах США за паритетом купівельної спроможності тощо.

Категорія економічного зростання в макроекономічній теорії означає збільшення тільки **потенційного ВВП**, що обумовлюється змінами обсягів ресурсів (**агрегованих виробничих факторів**), представлених в агрегованій виробничій функції: $Y = F(K, L, t)$, де **Y** це **ВВП**, **K** це **капітал** (запас капіталу, основні фонди), **t** – **фактор технологічних змін** чи його ще називають **загальний фактор продуктивності**, бо математично фактор **t** це **збільшення продуктивності факторів K та L**, які у виробничій функції представлені із заданою (незмінною) продуктивністю.

Зміна обсягів цих ресурсів розглядається як **фактори економічного зростання**, бо саме така зміна обумовлює зміни обсягу потенційного ВВП в моделі «сукупний попит - сукупна пропозиція» (AD-AS):

На графіку можна бачити представлення ситуації здійснення стабілізаційної політики, тобто політики виходу на потенційний ВВП в короткостроковому періоді, коли обсяги ресурсів (K , L , t) є заданими і не змінюються. Коливання обсягу ВВП при цих припущеннях не розглядається як власне економічне зростання, бо мова йде про динаміку макроекономічних коливань виходу на рівень потенційного ВВП, а не про зміну обсягу самого потенційного ВВП.

Розрізняють **екстенсивне** та **інтенсивне** економічне зростання.

Екстенсивне зростання – відбувається за рахунок кількісного збільшення обсягів ресурсів капіталу і праці (K та L).

Інтенсивне зростання – відбувається за рахунок збільшення продуктивності цих ресурсів, тобто за рахунок фактору t .

В сучасних умовах головним фактором сталого економічного зростання є технологічні зміни – фактор t .

Типовим економічним аналізом ситуації врівноваженого економічного зростання є так звана **неокласична модель Солоу-Свана**, яка виходить з того, що виробництво здійснюється в умовах досконалої конкуренції і що однаковий випуск продукції може бути отриманий на базі різних можливих комбінацій ресурсів капіталу та робочої сили. Сьогодні ця ситуація переважно аналізується за допомогою неокласичної **моделі Роберта Солоу**, яку він розробив у 1956 році, а у 1987 році отримав за це Нобелівську премію з економіки.

Неокласична модель економічного зростання будується переважно на методі аналізу агрегованої виробничої функції для економічної системи в цілому:

$$Y = F(K, L, t)$$

де Y — річний випуск продукції (ВВП), K — обсяг використаного капіталу, L — обсяг залученого ресурсу праці (чисельність населення, робоча сила), t – фактор технологічних змін, який показує темп зміни продуктивності факторів K і L .

Економічне зростання матиме місце, якщо будуть збільшуватись обсяги ресурсів K і L , а також зросте їх продуктивність (фактор t).

Принципова формула виробничої функції, яка використовується в моделі Р.Солоу є агрегована виробнича функція Коба-Дугласа:

$$Y = A K^{\alpha} L^{\beta}$$

За допомогою цієї функції можна представити рівняння внеску темпів зміни зазначених трьох виробничих факторів у загальний темп економічного зростання:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \alpha \frac{\Delta K}{K} + \beta \frac{\Delta L}{L} + \frac{\Delta A}{A},$$

де α і β - постійні частки внеску факторів капіталу (K) і праці (L) у ВВП (Y); Δ – приріст параметрів. При $\alpha+\beta=1$ зміна коефіцієнту A (загальний фактор продуктивності) буде відображати внесок зміни продуктивності факторів K і L у темп приросту ВВП.

Останній компонент цієї формули (A) у статистиці називається „**загальний фактор продуктивності**” (TFP), а неформально - “**залишок Солоу**”.

Цей «залишок» досліджували багато вчених, але ім'я Солоу йому надали, коли Р. Солоу запропонував дещо змінену схему аналізу цієї функції, представивши усі змінні у вигляді «на одиницю праці, наприклад на душу населення». Аналіз із використанням такої трансформованої агрегованої виробничої функції Коба-Дугласа дав результати, які затвердили цей підхід як базовий для макроекономічних досліджень економічного зростання. У зазначений спосіб Р. Солоу знайшов шлях оцінки впливу окремих факторів зростання на головний показник економічного багатства країни – ВВП на душу населення, і визначив, що сьогодні головним фактором економічного зростання є збільшення продуктивності (технологічні зміни).

Рекомендована навчальна література

Манків Н. Г. Макроекономіка / Пер. з англ. 4-го видання (2000 р.). - К.: Основи, 2000.

Mankiw, N.G. Macroeconomics. 8th edition/ - New York: Worth Publ., 2014. (є в Інтернеті).

Мікроекономіка і макроекономіка: Підруч. для студентів екон. спец. закл. освіти: У 2 ч. / За заг. ред. С. Будаговської. – К.: Основи, 1998 (і подальші перевидання).

Макроекономіка: базовий курс [Електронний ресурс] : навч. посіб. / [проф. І.Й. Малий, проф. І.Ф. Радіонова, доц. Т.Ф. Куценко, доц. Н.В. Федірко та ін.] — К. : КНЕУ, 2016.

Макконнелл Кемпбелл Р., Брю Стенлі Л. Макроекономіка / Наук. ред. перекладу С.Панчишина.- Львів: Просвіта, 1997.

Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка. Пер. з англ. - К., Основи, 1995 (і подальші перевидання).